

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/archiwum/167620,Maciej-Obrebski-Grabiez-dobr-kultury-w-czasie-II-wojny-swiatowej-jako-zbrodnia-w.html>
02.03.2026, 22:44

Maciej Obrębski: Grabież dóbr kultury w czasie II wojny światowej jako zbrodnia wojenna. Aspekty prawne

II wojna światowa była ogromnym, kolejnym na przestrzeni wieków ciosem dla dóbr kultury. Skala dokonanych wówczas rabunków była nieporównywalna z wcześniejszymi, a sposób organizacji grabieży nie pozwala ich zaklasyfikować jedynie jako kradzież.

07.07.2024

Ze zbiorów polskich - utracone podczas II wojny: kantharos sygnowany przez garncarza Sotadesa, zdobienie: Malarz Sotadesa, Ateny, ok. 460 p.n.e., glina. Właściciel: Gołuchów - Zbiory Ordynacji Czartoryskich. Z „Katalogu strat wojennych” w serwisie internetowym „Skradzione zabytki” na stronach www Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Pojęcie grabieży i jej organizacja

W wojennej grabieży dóbr kultury znaczący udział przypadł Niemcom, aczkolwiek nie można pominąć barbarzyńskich rabunków Armii Czerwonej i wojsk japońskich. W badaniach dotyczących tego procederu, w przypadku okupanta niemieckiego, proponuje się nadanie mu klasyfikacji NS-Raubkunst, przez co należy rozumieć zorganizowaną kradzież dzieł sztuki przeprowadzoną w latach 1933–1945 przez rząd narodowych socjalistów w Niemczech oraz krajach przez nich okupowanych¹. Co istotne, rabunkom tym

niejednokrotnie towarzyszyło celowe niszczenie w imię narzucanej ideologii. Tak więc „grabież” jest pojęciem szerszym od „kradzieży”.

Cechowała się ona wysokim stopniem zorganizowania i podjęciem przygotowań do jej realizacji jeszcze przed wybuchem wojny. Paradoksalnie pomocne w tym zakresie okazało się opracowanie Edwarda Chwalewika z 1926 i 1927 r., w którym opisał on niemal wszystkie polskie dwory pod kątem znajdujących się w nich dzieł sztuki i przedmiotów artystycznych². Choć jego opisy były zdawkowe, okazały się wystarczające dla okupanta, który według nich dokonywał kolejnych zajęć w poszczególnych majątkach ziemskich. Niemcy masowo tę publikację wykupywali w polskich księgarniach, a nawet zlecili jej tłumaczenie na język niemiecki³. Paradoks polegał na tym, że Chwalewik we wstępie swojej książki pisał:

Pod wrażeniem grozy zniszczenia, którego dokonała wojna światowa w zabytkach naszej przeszłości, wydałem w r. 1916 tytułem próby doraźnej, dzięki poparciu Kasy im. Dr. J. Mianowskiego, vademecum zbieracza polskiego, zawierające krótkie opisy, a często nawet drobne tylko wzmianki o zbiorach pamiątek naszej przeszłości. Uczyniłem to w chwili jak najodpowiedniejszej dla tego rodzaju poczynąń, aby w przybliżeniu przynajmniej uświadomić sobie i wielu innymi miłośnikom zabytków naszej przeszłości ogrom strat, o które wojna przyprawiała nas w tej dziedzinie.⁴

Niemieckie instytucje odegrały znaczącą rolę w grabieży, w szczególności działająca pod bezpośrednim kierownictwem Heinricha Himmlera wspólnota naukowo-badawcza „Dziedzictwo przodków” (*Forschungs- und Lehrgemeinschaft „Das Ahnenerbe”*). Jednym z jej zadań stało się

przygotowanie spisów podstawowych instytucji kulturalnych, zwłaszcza tych, które posiadały zbiory prehistoryczne⁵. Lista zabytków została sformułowana 10 września 1939 r., a już osiem dni później opracowano zestawienie muzeów, pałaców, archiwów i innych instytucji kulturalnych w Polsce wraz z wykazem kierujących nimi osób. Realizację planu „zabezpieczenia” tychże dóbr powierzono Peterowi Paulsenowi, profesorowi prehistorii na uniwersytecie berlińskim, który przed wojną kilkakrotnie zwiedzał polskie muzea⁶. We wspomnianych spisach znalazły się w szczególności obrazy Hołd pruski i Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki. Za ich odnalezienie i wydanie gestapo obiecywało nagrodę w wysokości 10 mln marek⁷.

W październiku 1939 r. stanowisko specjalnego komisarza ds. zabezpieczenia dzieł sztuki objął dr Kajetan Mühlmann, który przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym zeznał:

Oficjalną polityką generalnego gubernatora Hansa Franka było zabezpieczenie wszystkich ważniejszych dzieł sztuki stanowiących własność polskich instytucji publicznych, zbiorów prywatnych i Kościoła. Potwierdzam, że wspomniane dzieła były faktycznie konfiskowane, i jestem świadom tego, że w przypadku zwycięstwa Niemiec nie pozostałyby w Polsce, lecz zostałyby użyte w celu uzupełnienia niemieckich zbiorów dzieł sztuki.⁸

Straty dóbr kultury w latach 1939–1945 na przykładzie Polski

Skala tych strat jest praktycznie niemożliwa do precyzyjnego

oszacowania, można co najwyżej dokonywać przybliżonych szacunków. Niemiecki okupant wywiózł z terytorium Polski ok. 2,8 tys. obrazów malarstwa europejskiego, ok. 11 tys. obrazów polskich malarzy, ok. 1,4 tys. rzeźb, ok. 15 mln książek, ok. 5 tys. dzwonów kościelnych. Zniszczono 25 muzeów, 35 teatrów, 665 kin, 323 domy ludowe⁹. Ze względów politycznych nie dokonano oszacowania strat spowodowanych przez wojska sowieckie, które dopełniły skalę zniszczenia.

Ze zbiorów polskich - utracone podczas II wojny: obraz Portret kobiety z jabłkiem, Lucas Cranach starszy (1472-1553), ok. 1525. Właściciel: zbiory prywatne. Z „Katalogu strat wojennych” w serwisie internetowym „Skradzione zabytki” na

Ze zbiorów polskich - utracone podczas II wojny: obraz Żydówka sprzedająca owoce, Aleksander Gierymski (1850-1901), 1880. Właściciel: Kazimierzowa Sobańska. Z „Katalogu strat wojennych” w serwisie internetowym „Skradzione zabytki” na stronach [www Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego](http://www.MinisterstwaKulturyiDziedzictwaNarodowego.pl)

Ze zbiorów polskich - utracone podczas II wojny: kielich z opactwa tynieckiego, ok. 1470 - 1480 r. Właściciel: Tarnów - bazylika katedralna pw. Narodzenia NMP. Z „Katalogu strat wojennych” w serwisie internetowym „Skradzione zabytki” na stronach [www Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego](http://www.MinisterstwaKulturyiDziedzictwaNarodowego.pl)

► [Czytaj całość na portalu przystanekhistoria.pl](http://Czytajcałośćnaportaluprzystanekhistoria.pl)

Przypisy:

¹ M.A. Quinkenstein, *NS-Raubkunst. Niekończąca się historia zagrabionych dzieł sztuki*, „Cenne, Bezcenne, Utracone”

2015, nr 3-4, s. 50.

² E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, wyd. II, t. 1-2, Warszawa - Kraków 1926-1927.

³ W. Kalicki, M. Kuhnke, *Sztuka zagrabiona. Urowadzenie Madonny*, Warszawa 2014, s. 8

⁴ E. Chwalewik, *Zbiory...*, s. V.

⁵ A. Łuczak, *Instytucje i urzędy III Rzeszy dokonujące grabieży dóbr kultury na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939-1945*, [w:] *Szkoła letnia historii najnowszej 2007*, red. M. Bielak, Ł. Kamiński, Warszawa 2008.

⁶ A. Mężyński, *Kommando Paulsen. Październik-grudzień 1939*, Warszawa 1994, s. 10-11, 36-40.

⁷ J. Pruszyński, *Ochrona zabytków w Polsce*, Warszawa, 1989, s. 111.

⁸ Zeznanie Kajetana Mühlmanna, dokument z akt norymberskich nr 3042-PS.

⁹ K. Estreicher, *Straty kultury polskiej pod okupacją niemiecką 1939-1944 wraz z oryginalnymi dokumentami kradzieży*, Kraków 2003.

